

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:4 • 2004

Stadskvinnors sociala relationer under tidigmodern tid

Solveig Fagerlund, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709*, Diss, Studia Historica Lundensia 8, Lund 2002. 260 s.

Med sin avhandling ger Solveig Fagerlund ett bidrag till den inriktning inom historieämnet som undersöker vardagens historia, eller historia underifrån. Hennes fokus är inställt på kvinnor ur hantverkarskikten och ännu längre ned på den sociala skalan och då särskilt deras sociala vardagliga relationer utanför familjen. I undersökningen ingår även kvinnor ur högre skikt liksom män, vilka studeras för att komma åt sociala skillnader samt skillnader mellan kvinnor och män. Valet av undersökningsperiod, några decennier efter det svenska övertagandet av Skåne, motiveras med att det är en fredsperiod med relativt bra källserier. Vi får därmed stifta bekantskap med helsingborgarna under ett "fruset" ögonblick, där fokus mer ligger på här och nu – eller kanske snarare där och då – än på att beskriva och analysera historisk förändring.

Teoretiskt ansluter sig Fagerlund till Yvonne Hirdmans genussystem och genuskontrakt och i anslutning till Hirdmans två logiker – isärhållandet och mannen som norm – diskuteras Gro Hagemanns och Klas Åmarks tredje logik, den med könsens inbördes rangordning, som de själva ser som en förklaring till systemets stabilitet. Fagerlund säger sig framförallt vara intresserad av de empiriskt iakttagbara *skillnaderna* mellan kvinnor och män.

Avhandlingens resultat

Det första empiriska kapitlet (kapitel två) behandlar dopfadderrelationer, karaktäriserade som "rituella sociala band". Resultaten visar skillnader mellan manliga och kvinnliga faddrar. Kvinnorna var i majoritet och bland dem utmärkte sig de ogifta kvinnorna, vilka förekom i betydligt större utsträckning som faddrar än ogifta män. Om man ser till sociala skillnader, är ett utmärkande drag när det gällde gifta kvinnor att de gärna valdes ur rådmanskretsen. Det var rådmännens hustrur som stod för de vertikala banden ned till hantverkarna och lägre skikt, inte rådmännen. De högre skikten utgjorde själva ett eget nätverk.

Vid en jämförelse mellan mäns och kvinnors *ömsesidiga* dopfaddernätverk blir följande mönster tydligt. Mellan hantverkarmännen och färjemännen – och även vissa lägre köpmän – var banden horisontella. För kvinnorna i samma sociala skikt är fadderrelationerna inte alls lika ömsesidiga som männens och vid en närmare undersökning visar det sig att de som har ömsesidiga relationer också nästan un-

dantagslöst är släkt med varandra. Till skillnad då från männen, som kunde vara släkt, men som inte alltid var det. Undersökningen visar också att vissa faddrar, särskilt vissa kvinnor, var betydligt mer populära än andra.

I kapitel tre undersöks de ekonomiska relationerna i Helsingborg. Kvinnor var ekonomiskt aktiva och ägnade sig åt handel, men kontrollen över kvinnors handel förstärktes under undersökningsperioden. Det fanns minst två sociala skikt bland månglarna. De framgångsrika hade ömsesidiga fadderrelationer med varandra och med färjemän, medan de fattigare fick nöja sig med att bjuda in faddrar från högre sociala skikt, utan ömsesidiga relationer.

Också helsingborgarnas kreditrelationer undersöks. Kreditrelationerna och fadderrelationerna verkar inte ha haft så starka kopplingar, även om sådana fanns. Kvinnor tycks ha spelat en liten roll i formaliserade skuldförbindelser och först som änkor blev de involverade i sådana relationer. Frånvaron av skrivna skuldförbindelser medförde dessutom svårigheter för kvinnor, särskilt för kvinnor ur de lägre skikten, att få betalt för exempelvis sådant som utfört arbete när skulder skulle regleras. Bouppteckningarna visar att änkor var mer beroende av sina personliga nätverk än män.

Kvinnor ur de lägre skikten hade lägre ekonomisk trovärdighet än män och därför drogs de relativt ofta inför rätta för sina skulder. Däremot förekom de mer sällan som fordringsägare i rätten och detta förklaras med att kvinnorna dels befann sig på gränsen till det olagliga med sin verksamhet, dels att de summor som det kunde röra sig om förmodligen var ganska små, och därför blev eventuella rättegångskostnader ett stort hinder. Dessutom var skrivkunnigheten låg och det fanns sällan skrivna skuldsedlar att återropa.

I kapitel fyra undersöks äran och försvaret av äran. Resultaten kopplas till tidigare kapitel och diskuteras med hjälp av begreppet "credit". Först undersöks *var* konflikter utspelade sig. Män och kvinnor förekom i konflikter på platser kopplade till det dagliga arbetet. Men medan mäns konflikter dessutom ofta utspelades på krogen eller i rättssalen, så förekom kvinnor i konflikter i kyrkan.

Vid en jämförelse mellan olika sociala grupper finner Fagerlund att mäns okvädanden oftare riktade sig uppåt från hantverkare mot de högre skikten. Det tolkas som att vanliga borgare ansåg sig ha rätt att kritisera, men att överskiktet ville markera distans. Även om vanliga borgare alltså kunde rikta okvädanden mot högre skikt, förekom i regel inte våld. Männens våld skedde mer mellan sociala likar. Kvinnors okvädanden var mer horisontella. Kvinnor ur de högre skikten blev inte okvädade. Vanliga borgarkvinnor skällde på kvinnor ur lägre skikt eller på tjänstemän, själva blev de okvädade av män ur sitt eget skikt eller av lägre tjänstemän. Våldet utspelades framförallt mellan sociala likar, också när våldet utförts mellan kvinnor och män. Män ur samma sociala skikt verkar inte ha tvekat att ta till våld mot kvinnor i konflikter på offentlig plats. De lägre skiktens kvinnor verkar ha varit särskilt känsliga för tillmälen, som de kunde bemöta på två

sätt: antingen genom våld eller i rätten. Några exempel finns också på våld inom hushållet, och ett fall av misshandel, som kom till rättens kännedom på grund av mannens ekonomiskt och socialt pressade situation.

Fagerlund skiljer mellan olika dimensioner av äran: tillhörighet i samhället i stort, yrkeshedern, att vara förmer (att ha prestige) och slutligen kvinnans ära och familjeäran. När det handlar om tillhörighet i samhället blir stöldbekryllningar centrala, men frågan handlar också om möjlighet att vistas i staden och kunna försörja sig genom arbete. På grund av skråväsendet blir därför yrkeshedern särskilt viktig att bygga upp och försvara för borgarna. De sociala avstånden i staden är också viktiga att upprätthålla. Kvinnornas kamp om prestige var kopplad till männens sociala position i samhället. För dem som strävade uppåt var det betydelsefullt att visa sig vara förmer än andra, ett exempel är kvinnornas konflikter om kyrkbänksplatserna.

Hur såg då helsingborgarna på familjeäran? Frågan om den sexuella äran var inte dominerande för gifta kvinnor. För den ogifta modern verkar det som om den utomäktenskapliga sexualiteten i första hand föll tillbaka på henne själv och hennes barn och det var inte helt självklart att kvinnan återintegrerades i samhället när hon betalat sina böter och genomgått kyrkoplikt. För hustrurna till det lägre borgerskapet verkar deras dagliga verksamhet samt deras tillhörighet till ett etablerat skikt ha medfört att de inte var lika känsliga för verbala kränkningar som kvinnor ur lägre skikt. När de utsattes för våld av män, tolkas det som att våldet riktades mot dem själva som personer, inte mot mannens ära och att äran därför var mer kopplad till dem själva än till maken.

Att de övre skiktens kvinnor förekom i så liten utsträckning i öppna konflikter – de vägrade också infinna sig i rätten – tolkas som att köpmanshustruns ära var närmare knuten till makens. Intressant att notera är att när dessa kvinnor vägrade infinna sig i rätten, stannade också kvinnorna ur de lägre skikten hemma.

Vilka kopplingar till människornas "credit" hade målen som rörde äran? Några fallbeskrivningar visar att våldsamt sinne, superi och dåligt uppförande kunde leda till att det ekonomiska förtroendet ifrågasattes. Den kvantitativa undersökningen visar att det inte var vanligt att man slogs och grälade med den man stod i skuld till, men det finns ändå intressanta könsskillnader. I såväl våldsmål som okvädesmål anges ekonomiska skäl i större utsträckning när kvinnor varit inblandade än då män varit det. Orsakerna är flera. En är att männens konflikter kunde utspela sig på ölstugan utan synbar orsak. För kvinnornas del var de skulder som gav utslag i våld oftast små och hade gjorts upp muntligt.

Det som hindrade våld i ekonomiska relationer var alltså, enligt Fagerlunds tolkning, antingen att det fanns klara regler för hur tvisten skulle lösas – exempelvis genom en skriven skuldsedel – eller att det fanns ett stort socialt avstånd mellan parterna och antagligen också ett beroendeförhållande. Med denna förklaring ger studien ett viktigt bidrag till civiliseringsdebatten genom att visa

att när dessa förhållanden förelåg blev det inte längre nödvändigt att slåss för sin ära.

Människors "credit" eller förtroende i samhället låg också till grund för möjligheten att bli fadder. Särskilt för kvinnliga faddrar verkar ett gott och mildt sinne ha varit en viktig faktor. Detta gällde också för män, men i avhandlingen ges även exempel på bråkiga män som blev faddrar.

I det sista empiriska kapitlet får vi följa några personer och deras liv. Här blir det ytterligare bekräftat att personligheten hade stor betydelse för möjligheten att bli fadder, särskilt utanför den närmaste kretsen. När det gäller kvinnor ur de lägre skikten, som agerade under eller på gränsen för det tillåtna, behövde inte detta betyda att de ansågs som oärliga i någon bemärkelse. För en ogift mor kunde det finnas möjligheter att bli väl integrerad i samhället om hon gifte sig senare och om hon uppfyllde idealet om ett "gott och mildt sinne".

Underordning och relationer mellan män och kvinnor

I inledningen diskuterar Fagerlund synen på kvinnors underordning inom aktuell forskning och hävdar att viljan att föra fram starka och självständiga kvinnor är en "självklar reaktion" mot en tidigare uppfattning att kvinnor var underordnade. Hennes bild av äldre forskning är dock enligt min mening alltför snäv och det finns inte heller någon hänvisning till *vilken* tidigare forskning som skulle ha gett ett entydigt underordningsperspektiv. Många äldre forskare har ju tvärtom lyft fram enskilda starka kvinnor och inom den etnologiska forskningen har bilden av den starka bondkvinnan reagerat under lång tid. Samtidigt har kunskapen om exempelvis häxprocesserna under tidigmodern tid fungerat som ett slags motbild. Fagerlund menar att även om enskilda kvinnor exempelvis kunde inneha ekonomisk makt var kvinnor generellt sett underordnade, vilket medför att det just är dynamiken mellan maktstrukturen och enskilda aktörers handlande som blir intressanta att studera.

Fagerlund använder begrepp som "kvinnoperspektiv", "kvinnligt perspektiv", "ur kvinnans synvinkel", när hon beskriver syftet med avhandlingen. Samtidigt använder hon begreppet genus och i hennes definition blir genus socialt betingade skillnader, något som föranleder henne att framförallt intressera sig för "de empiriskt iakttagbara *skillnaderna* [min kursivering]". Man kan fråga sig varför inte den relationella aspekten betonas mer? Författaren konstaterar visserligen på sidan 18 att "för att kunna ge en bild ur ett kvinnoperspektiv måste också *förhållandena* [min kursivering] mellan män och kvinnor beaktas", men hon intresserar sig alltså framförallt för skillnader. Detta ställningstagande gör enligt min mening att den bild av kvinnors vardagliga relationer som förmedlas blir något skev. Framförallt saknas en utförligare diskussion om äktenskapets funktion som förmedlare av sociala band, liksom om relationerna *inom* äktenskapet. Fagerlund ser äktenskapet mer som en bakgrundsfaktor än som en undersökningsuppgift efter-

som äktenskapet är av permanent karaktär, även om det givetvis spelar stor roll om kvinnan är gift eller inte och i så fall med vem. Vad jag saknar här är kopplingar till de resonemang som Lyndal Roper fört om äktenskapets centrala betydelse för självförståelse och social position inom hantverket, också för mannen, och jag vill lyfta fram Marko Lamberg's avhandling som visar hur viktiga svågrar och svärsöner var för rådmanskretsen i Stockholm under medeltiden – egentligen viktigare än blodsband.¹ En central fråga som förblir obesvarad gäller kvinnans roll som förmedlande länk mellan far och make och hur stark den länken var i Helsingborg i jämförelse med andra sociala band?

När det gäller relationerna inom äktenskapet är ett intressant resultat i avhandlingen att elitens kvinnor spelade en viktig roll i befästande av banden mellan hög och låg i fadderrelationerna. En annan fråga, som författaren bara nuddar vid, men som väcker nyfikenhet och leder till fler frågor, är hennes konstaterande att med övertagandet av svensk lag 1682, förändrades egendomsrelationerna mellan kvinnor och män i staden.

Kvantitativ nätverksmetod

Valet av dopfaddrar utgör grunden i avhandlingens kvantitativa nätverksanalys. Fagerlund argumenterar övertygande för att nätverksstudier med kvantifieringar lämpar sig mycket väl för de grupper av människor hon är intresserad av att undersöka, men valet av undersökningsobjekt och metod hade ändå förtjänat en mer ingående diskussion. Hur skall egentligen fadderrelationer förstås, vilken betydelse hade de? Författaren definierar dem som rituella sociala band, men här saknas mer utförliga resonemang om exempelvis vilka förpliktelser fadderskapet innebar. Ju längre ned på den sociala skalan man befann sig, desto högre uppifrån tycks man ha valt faddrar, särskilt om man saknade släkt i staden. Skulle då gudmodern gå in och försörja barnet när föräldern dog eller var det i första hand den manlige fadderns uppgift? Kan detta vara en delförklaring till mönstret, att männen ur de högre skikten i stort sett enbart var faddrar åt varandras barn?

När det gäller överskottet av kvinnliga faddrar, konstateras att det bestod av unga kvinnor. Fagerlund menar att det var de ogifta kvinnliga faddrarnas föräldrar som var pådrivande och ansåg att det var viktigt att kvinnorna deltog i dopen, som ett slags insocialisering till deras framtida uppgifter som mödrar. Här saknas en diskussion om hur detta påverkar ömsesidigheten i kvinnliga respektive manliga nätverk. Var det så att gifta män "bytte" faddrar med varandra och att när ogifta kvinnor blev äldre och fick barn tog de in *nya* ogifta kvinnor som faddrar?

Även om nätverksstudierna visar flera intressanta mönster, gör klassifice-

ringarna att tolkningen av resultaten försvåras. Kvinnornas ömsesidiga relationer var släktrationer, männens relationer "avspeglar däremot både släktskap och yrkestillhörighet", skriver Fagerlund. De som klassificerats som hantverkare tillhörde inte samma skrå och sysslade inte med samma yrke. De sysslade inte ens uteslutande med ett hantverk, utan kunde ägna sig åt annat, såsom handel, vilket framkommer på andra ställen i avhandlingen.

Det finns också en inkonsekvens mellan kategoriseringarna i olika tabeller. I exempelvis tabell 1 återfinns hantverkare, färjemän och jordbrukare under samma kategori. Här är det också på sin plats att kommentera kategoriseringen av två personer som figurerar ganska frekvent i avhandlingen: Joris Johansson och Nils Henriksson. I nätverket har de försetts med en ring runt sina noder och blir således "hantverkare" i figuren (figur 1, s 60). I personförteckningen i Appendix (s 238f) benämns de dock som handlare.

Figurerna 1–3 (s 60–63) visar ömsesidiga fadderrelationer; i den första visas parens relationer, i den andra männens och i den tredje kvinnornas. Däremot finns det inte någon figur som visar mäns och kvinnors ömsesidiga relationer, vilket gör att fadderrelationer mellan män och kvinnor döljs. Joris Johansson har ömsesidiga fadderrelationer när han räknas som gift i figur 1, men saknar dessa när han står ensam i figur 2. Inte heller hans hustru Boel (figur 3) tycks stå för relationen. Just i det här fallet skriver Fagerlund att *paren* hade ömsesidiga förbindelser, vilket således borde innebära att det var kvinnan i det andra paret som stod för förbindelsen med Joris och att vi i denna relation ser ett exempel på att kvinnor ur dessa skikt kunde representera paren.

Problemen med kategoriseringarna blir uppenbara när kvinnornas relationer behandlas. Fagerlund konstaterar att det är färjemansänkan Johanna Axelsdotter som står för över hälften av fordringarna i hantverkargruppen. På andra ställen i avhandlingen får vi veta mer om henne. Först var hon visserligen gift med en hantverkare (bagare), men sedan med en färjeman. Själv verkar hon ha ägnat sig åt handel, och det var säkert därför hon hade möjlighet att låna ut pengar.

Den inte helt konsekventa klassificeringen avspeglas i en otydlighet vad gäller kvinnor och kvinnors arbeten: Vardagen för hantverkarhustrun innefattade enligt Fagerlund "arbete i hantverket tillsammans med maken eller i hans frånvaro" och författaren fortsätter beskrivningen med "uppköp och försäljning eller inkassering av skulder på hantverkets eller hushållets vägnar" (s 162). I avhandlingen saknas positiva belegg för det förstnämnda i källmaterialet. Däremot är det väl belagt att kvinnor ägnade sig åt handel, och avhandlingen ger i det avseendet flera intressanta resultat som ökar vår kunskap om såväl kvinnornas faktiska handel som de lokala myndigheternas agerande för att tillmötesgå skilda intressen från olika grupper i staden och från statsmakten.

1. Lyndal Roper, *The Holy Household. Women and Morals in Reformation Augsburg*, Oxford 1991 och Marko Lamberg, *Dannemännen i stadens råd. Rådmanskretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden*, Stockholm 2001.

Kvalitativ texttolkning, källvärdering och källkritik

I inledningskapitlet beskrivs den mängd av olika källmaterial som använts i studien, men här saknas mer utförliga värderingar av källorna, reflektioner över vad de kan ge och vilka begränsningar de har. Domböckerna har använts ganska flitigt och Fagerlund menar att hon genom dem har "kunnat studera omständigheterna kring olika fall och få en ganska god bild av hur vardagslivet gestaltade sig för enskilda personer". Det är förstas alltid en tolkningsfråga vad man väljer att lyfta fram ur det myller av uppgifter som domböckerna förmedlar, men jag vill framhålla att de för det första måste analyseras utifrån just den typ av källor de är, nämligen domstolsprotokoll, där käranden, svaranden, vittnen och rättens män har olika intressen och syften med vad de frågar om eller vad de säger; jag kommer att belysa detta med ett konkret exempel.

Ett fall som behandlas på flera ställen i avhandlingen är när Joris Johanssons hustru Boel kom i konflikt med några av tullmännen nere vid bryggan. När man läser detta fall i domboken är det uppenbart att rätten framförallt är intresserad av uppgifterna om att andra hustrur för ut varor, och om det påståendet kan bekräftas. Dessutom är rättens män intresserade av vilka skällsord som användes och om våld förekom.

Det första citatet på sidan 80 är problematiskt. Inom anföringstecken beskrivs av författaren hur Boel undrade varför "andra bär smör och talg under strumporna, och en hustru från Nyborg får lov att bära ut, men jag får inget lov att bära ut".

Protokollet refererar dock inte vad *Boel* sade, utan det är ett manligt vittne som refererar vad hon skall ha sagt: "andra bära under strumporna smör och talg, men hon får intet lov att bära ut, och en hustru av Nyborgs får bära ut".

I Fagerlunds referat framgår det vidare att Jonas Löfman bad maken Joris att hålla munnen för sin hustru: "När Boels make Joris också kommit ner till bryggan hade Jonas sagt att han skulle hålla munnen på sin hustru. Joris hade svarat att Boel fick tala för sin rätt." Men enligt det manliga vittnets berättelse "bad [Jonas Löfman] henne gå hem och hålla munnen; var till hon svarade Nej, att hon intet håller munnen för honom, utan hon vet vem hon skulle hålla före, det var hennes man". Enligt vittnet var det alltså *hon* som hade sagt att det var inför sin man hon skulle hålla mun, inte inför Jonas Löfman.

Flera gånger frågade också rätten vittnena om Joris inte hade svarat att hans hustru skulle få tala till sin rätt. Men de första vittnena kunde inte bekräfta det. Ett annat vittne bekräftade uppgiften om Boels rätt att tala, och sade att maken Joris hade sagt "att hon får väl stå och tala för sin rätt". Enligt nästa vittne var det dock hustrun som hade hävdat sin rätt när Jonas Löfman bett henne avlägsna sig: "hon sade att hon har lika så god rätt som de andra att bli där".

När det gäller påståendet att Joris hävdat sin hustrus rätt att tala går vittnesmålen således isär. Två vittnen förmedlar också intrycket av att mannen *tog* sin hustru därifrån. Vittne nummer två sade att han "såg att Joris förte på sin hustru,

och bad henne gå hem". Nästa vittne sade att "sedan tog Jorius som var hennes Man, henne om armen, och ledde henne bort". Detta exempel menar jag visar att frågor om relationerna *inom* äktenskapet är viktiga också i själva texttolkningen, i vad avhandlingsförfattaren väljer att lyfta fram.

Framställningssätt och akribi

Dispositionen är logisk och författaren skriver ofta klart och redigt, men ibland är det svårt att följa med i resonemangen. Fler återkopplingar mellan kapitlen, fler förklaringar till vilka namn som hör till vilka noder hade underlättat läsningen, liksom att vissa resonemang hade kunnat föras i noterna istället för i brödtexten. Ibland är också själva texten luddig, som när författaren skriver "man" flera gånger i samma stycke, men med olika syftningar (s 154).

Jag har gjort några stickprov och det har inte alltid varit så lätt att hitta fallen i domböckerna. Dessutom saknas noter på en del ställen i avhandlingen (hänvisning till källmaterial saknas t ex på s 114f, 120, 148, 170, hänvisning till litteratur saknas t ex på s 122, 168). Förutom dessa alltför sparsamma hänvisningar, återfinns inte all den litteratur som finns i noterna i litteraturförteckningen. I 18 av noterna hänvisas till författare och år, som tyvärr inte motsvaras av författare, titel, år och ort i litteraturförteckningen. I tabellerna förekommer rena felaktigheter; felräkningar finns i tabell 2, 10, 16 och 17a. Dessa felräkningar har dock enligt min bedömning inte påverkat resultatet.

Slutord: Underordning och genus

Fagerlund menar i avslutningskapitlet att det var kvinnorna i de övre skikten som främst bidrog till att upprätthålla genuskontraktet, medan kvinnor ur lägre skikt ständigt bröt mot det. Till vardags var isärhållandet mellan rådmannen och hans hustru tydlig. Hon befann sig inom sin egen sfär, utanför potentiella konfliktarenor och offentligheter, som exempelvis rätten. Men i kyrkan var hon medskapande i rangordningens logik, när hon symboliskt representerade mannen, som dopfadder och i kyrkbänksordningen. I de ekonomiska vardagliga relationerna spelade kvinnorna, enligt Fagerlunds tolkning, en betydligt viktigare roll än vad som reflekteras i källmaterialet, särskilt gäller detta för hantverkarhustrurna, även om det var männen som formellt undertecknade handlingar. Hantverkarhustrur och andra kvinnor ur de lägsta skikten grälade och slogs liksom männen. En mans våld mot en hantverkarhustru var framförallt riktat mot henne själv, inte mot hennes man.

Slutsatserna att "kvinnorna i vardagen, på gator och torg och i hemmen betraktades som likställda männen, men endast i den vardagliga verksamheten" (s 230), kan dock diskuteras. I inledningen säger författaren att "kanske var det den underordnade ställningen som tvingade vissa kvinnor att agera på ett sådant sätt att de för en nutida betraktare framstår som särskilt starka och självständiga".

Denna reflexion hade behövts också i avslutningen. I vilken vardaglig verksamhet betraktades de undersökta kvinnorna som likställda? I dopfadderrelationerna fick de stå tillbaka för kvinnor ur högre skikt och i ekonomiska relationer inskränktes deras möjligheter att bedriva handel. Deras avtal var mindre säkra än mäns och formella avtal kontrollerades av männen. I konflikter kunde de använda sin mun, men blev tystade eller riskerade att utsättas för våld. I rätten försvarades deras ära av männen. Männen däremot, bytte fadderrelationer med varandra, arbetade inom det område inom vilket de hade tillåtelse och privilegier, ingick formella avtal, ansåg sig ingå i en borgargemenskap och tog sig rätten att kritisera de övre skikten. Dessutom reagerade inte omgivningen nämnvärt på deras beteende inom den egna familjen.

Även om jag har haft flera invändningar mot Fagerlunds resonemang, slutsatser och akribi, vill jag avslutningsvis peka på avhandlingens betydelse och bidrag till den historiska forskningen. Med ett stort och besvärligt källmaterial och med flera metoder har författaren lyckats fånga människor och då framförallt kvinnor ur de lägre sociala skikten och deras relationer i en tidigmodern stad. Hon har visat att det är både möjligt och fruktbart att använda en kvantitativ nätverksmetod för att studera dopfadderrelationer. Fagerlund har fördjupat våra kunskaper om kvinnor och ekonomiska relationer. Genom att koppla ekonomin till äran har hon fört forskningen om äran ett steg längre, och även här gett ett intressant bidrag till den civiliseringshistoriska debatten. De olika dimensionerna av äran som författaren har valt att ta fasta på har bidragit till en ökad förståelse av ärans betydelse för kvinnor och män i en stad som Helsingborg under denna tid. Det sista kapitlet visar att det är fruktbart att försöka följa spåren efter enskilda personer och deras familjer för att få fördjupade kunskaper om hur sociala relationer skapades och förändrades under ett livslopp. Slutligen – genom ett konsekvent "klass"-perspektiv har Fagerlund visat vilken betydelse social position hade för relationerna. I analysen har Yvonne Hirdmans genuskontrakt tillsammans med Gro Hagemanns och Klas Åmarks rangordningens logik använts och därmed lämnar avhandlingen ett värdefullt bidrag till den fortlöpande diskussionen inom kvinno- och genusforskningen om hur "kön" och "klass", i meningen social position, förhåller sig till varandra och hur dessa förhållanden kan analyseras.

Åsa Karlsson Sjögren *

* Fakultetsopponent